

Наталія Валеріївна ГАЛИЦЬКА,
аспірант Національної академії державного управління
при Президентові України (м. Київ),
nataligalitskaya@gmail.com

УДК 32:351.378

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Проаналізовано процес формування та реалізації державної політики у сфері освіти. Розкрито зміст поняття “державна політика” у сфері освіти, визначено напрями її розвитку в умовах сьогодення. Також визначено базові нормативно-правові документи, які регулюють основні аспекти державної політики України у сфері освіти і науки. Автором проаналізовано особливості формування державної політики у сфері вищої освіти України. Визначено вплив глобалізації та європейської інтеграції на формування державної політики у сфері вищої освіти України. Проаналізовано такий важливий аспект реалізації державної політики у сфері вищої освіти, як міжнародна діяльність та виокремлено міжнародні програми у сфері вищої освіти, в яких бере участь Україна. Визначено, що приєднання України до Болонського процесу стало поштовхом до входження України в європейський простір вищої освіти, реформування системи вищої освіти в Україні, зокрема сприяло запровадженню у сферу вищої освіти європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, академічній мобільності, конкурентоспроможності між вищими навчальними закладами, змінам програм підготовки студентів та науковців тощо.

Ключові слова: державна політика, державна політика у сфері освіти, вища освіта, наука, міжнародна програма.

Світовий розвиток людства викликав необхідність глобальних змін у всіх сферах життя: політичній, економічній, соціо-гуманітарній тощо. Україна, яка стала на шлях інтеграції системи освіти в європейський та світовий освітній простір, не може залишатися осторонь цього складного загальносвітового процесу. У зв'язку із динамічним розвитком суспільства, державна освітня політика України постійно перебуває у русі, на її формування впливають безліч факторів — як внутрішніх, так і зовнішніх. Державна освітня політика України повинна формуватися адекватно глобальним викликам сьогодення для забезпечення функціонування системи освіти відповідно до таких викликів. Це повною мірою стосується державної освітньої політики в галузі вищої освіти. Система вищої освіти нині перебуває у стані активної трансформації. Актуальними тенденціями у сфері вищої освіти в Україні на сьогодні визначено забезпечення доступу до якісної вищої освіти, підготовка кваліфікованих спеціалістів відповідно до потреб ринку праці та гарантування їх працевлаштування, індивідуальний підхід до кожного студента, забезпечення участі України в міжнародних освітніх та наукових проектах і програмах не лише за рахунок грантів, а й забезпечення конкурентоспроможності між вищими навчальними закладами в середині країни з метою виявлення найкращих з них та підвищення їх рейтингів шляхом залучення до викладацького складу вчених, лауреатів державної премії України в галузі освіти, заслужених діячів науки і техніки тощо.

Проблемам формування та реалізації державної освітньої політики, зокрема державної політики у сфері вищої освіти, присвячено багато наукових праць. Теоретичні та практичні аспекти міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів досліджували українські вчені: В. П. Андрущенко, І. С. Каленюк, М. З. Згуровський, В. Г. Кремень, Ф. Г. Андрушкевич. Різні аспекти, зокрема кадрового забезпечення державного управління освітою, висвітлені у працях В. І. Лугового, Н. Г. Протасової, Л. І. Паращенко, Т. О. Лукіної, Ю. О. Молчанової, І. П. Лопушинського. Окремі питання докторської підготовки досліджують Ж. В. Таланова, Р. В. Войтович, О. О. Гриб'юк, Т. І. Пахомова та інші. Проте на сучасному етапі глобального розвитку людства, що має наслідком настання глобальних змін у сфері освіти, більш детального вивчення та аналізу потребує процес формування та реалізації державної політики у сфері вищої освіти в умовах сьогодення.

Мета статті полягає у розкритті теоретико-методологічних основ формування і реалізації державної політики у сфері вищої освіти України. Для того, щоб досягти зазначеної мети, необхідним є вирішення таких завдань: розкрити зміст державної освітньої політики, у тому числі у сфері вищої освіти України, проаналізувати нормативно-правову базу з питань освіти і науки, дослідити актуальні проблеми інтеграції системи вищої освіти у європейський освітній простір.

З метою реалізації мети, завдань, функцій держави, забезпечення її інтересів на міжнародній арені зокрема та інтересів громадян в Україні в цілому функціонує система органів державної влади з чітко визначеними владними повноваженнями. Діяльність органів державної

влади визначається як “політика держави”. На думку О. Ю. Оболенського, М. М. Іжи та ін., державна політика — це сукупність завдань, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень і системи державного управління розвитком країни [1]. На думку В. В. Тертички, державна політика — відносно стабільна, організована, цілеспрямована діяльність або бездіяльність державних інституцій, яка здійснюється ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем і впливає на життя суспільства [2, с. 82]. Визначення основ внутрішньої та зовнішньої політики входить до складу повноважень Верховної Ради України як єдиного органу законодавчої влади, а не до повноважень глави держави.

Державна політика України у сфері освіти входить до складу внутрішньої політики держави, проте не є окремим напрямом діяльності держави, а розглядається у контексті гуманітарної політики та означає діяльність держави, що спрямована на забезпечення функціонування та розвитку системи освіти.

Державна політика у сфері освіти — це система напрямів діяльності держави на шляху розв’язання найважливіших проблем і вирішення завдань, що постають перед системою освіти [1]. Державну освітню політику також визначають як специфічну діяльність держави та інших суб’єктів, яка спрямована на постановку перед системою освіти мети і завдань та їх досягнення з використанням відповідних цим меті і завданням механізмів, дій та ресурсів [3]. Найбільш повним визначенням державної освітньої політики, на нашу думку, є таке: державна освітня політика — це планомірно організована діяльність та цілісна, комплексна система заходів державних інституцій щодо цілеспрямованого управління освітньою галуззю з метою її оптимізації, повноцінного функціонування та розвитку [4, с. 22]. Для успішного функціонування системи освіти необхідним є фінансове, матеріально-технічне забезпечення освітньої галузі, кадрове, методологічне забезпечення, потужна нормативно-правова база та кваліфікований управлінський апарат, який бачить проблеми в системі освіти та знає шляхи їх вирішення, може це знання втілити на практиці в якості прийняття правильних управлінських рішень тощо.

Державну політику України у сфері освіти формує Верховна Рада України та центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері освіти і науки. Реалізацію державної політики у сфері освіти покладено на Кабінет Міністрів України та Міністерство освіти і науки України. Міністерство освіти і науки України — головний орган у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов’язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності [5].

Законодавство України з питань освіти і науки складається із Конституції України, законів України, підзаконних нормативних актів та міжнародних договорів. Базовими нормативно-правовими документами, які регулюють основні аспекти державної політики України у сфері освіти, є Конституція України, закони “Про освіту” (1991 р.), “Про загальну середню освіту” (1999 р.), “Про дошкільну освіту” (2001 р.), “Про позашкільну освіту” (2000 р.), “Про професійно-технічну освіту” (1998 р.), “Про вищу освіту” (2014 р.), “Про наукову і науково-технічну діяльність” (1991 р.), “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (2010 р.). Пріоритети розвитку освіти України визначені Указом Президента України “Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року” (2013 р.), постановою Кабінету Міністрів “Про Державну національну програму “Освіта” (“Україна XXI століття”)” (1993 р.), міжнародними документами “Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони” (2014 р.), “Угода між Україною і Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу “Горизонт 2020” — Рамкова програма з досліджень та інновацій (2014–2020)” (2015 р.). На сьогодні оприлюднено та представлено для громадського обговорення проект нового Закону України “Про освіту”.

Державна політика України у сфері вищої освіти — це комплекс системних заходів держави, спрямованих на підтримку ефективного функціонування та розвитку вищої освіти, а також на забезпечення її доступності та якості. Так, у ст. 53 Конституції України законодавець зазначає, що держава забезпечує безоплатність та доступність вищої освіти у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності на основі конкурсного відбору [6].

Державну політику у сфері вищої освіти визначає Парламент України, а її реалізацію покладено на Уряд та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки [7].

Діяльність держави у сфері вищої освіти повинна спрямовуватися на підтримку її розвитку та розвитку наукової сфери, інтеграцію їх у європейський та світовий освітній і відповідно науковий простір, практичного втілення результатів наукової діяльності, посилення міжнародного співробітництва, зокрема забезпечення системної участі України у міжнародних програмах та проектах.

У Законі України “Про вищу освіту” серед основних принципів державної політики у сфері вищої освіти визначено, зокрема, принцип доступності вищої освіти, міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи, принцип державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності, державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема, шляхом надання пільг із сплати

податків, зборів та інших обов'язкових платежів вищим навчальним закладам, що провадять таку діяльність [7].

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу. Ця визначна подія стала поштовхом до реформування системи вищої освіти в Україні, зокрема сприяла запровадженню у сферу вищої освіти європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи, академічній мобільності, конкурентоспроможності між університетами, змінам програм підготовки студентів та науковців тощо. На сьогодні державна політика України у сфері вищої освіти орієнтована на входження системи вищої освіти у європейський простір вищої освіти, про що прямо зазначено в Законі України “Про вищу освіту”. Під європейським простором вищої освіти розуміють простір, який створено на засадах Болонського процесу країнами-учасницями цього процесу [8, с. 428].

У ст. 431 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, зазначається про міжнародну співпрацю в галузі вищої освіти для реформування та модернізації систем вищої освіти, сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу, поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами, активізації мобільності студентів та викладачів тощо [9].

Міжнародна діяльність України є важливим аспектом реалізації державної політики у сфері вищої освіти, оскільки за результатами та на основі, зокрема, міжнародних освітніх програм і проектів розробляються сучасні наукові, методичні матеріали, концепції, підвищується якість вищої освіти тощо. Говорячи про інтеграцію системи вищої освіти у європейський освітній простір та міжнародне співробітництво у галузі вищої освіти, у ст. 75 Закону України “Про вищу освіту” до основних напрямів міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів віднесено участь у міжнародних освітніх та наукових програмах [7]. Слід відмітити, що саме ж “міжнародна програма” та “міжнародний проект” законодавчо не закріплені. Виходячи з цього, кожен вищий навчальний заклад трактує ці поняття по-своєму. Проте в законодавстві існує поняття “грант”. Згідно із Законом України “Про наукову та науково-технічну діяльність” грант — це “фінансові чи інші ресурси, надані на безоплатній і безповоротній основі юридичними, фізичними особами і міжнародними організаціями для проведення конкретних фундаментальних та (або) прикладних наукових досліджень за напрямами і на умовах, визначених надавачами гранта” [10]. Більшість міжнародних програм і проектів у сфері вищої освіти в Україні проводяться саме за рахунок грантів. Оскільки державна освітня політика України орієнтована на європейський освітній та науковий простір, Україна здебільшого співпрацює з Європейським Союзом, який надає фінансову допомогу для здійснення реформ, у тому числі в галузі вищої освіти. Це дозволяє інтегрувати здобутки української вищої освіти.

Формування та реалізація державної політики у сфері вищої освіти наразі є актуальними питаннями, особливо в частині забезпечення участі

України у міжнародних освітніх програмах. У контексті євроінтеграції Україна бере участь у таких освітніх програмах Європейського Союзу, як “Еразмус Мундус”, “ТЕМПУС”, “Жан Моне”, “Молодь у дії” та ін. Мета міжнародних освітніх програм полягає у спільній підготовці відповідних фахівців, поглибленні знань, вивченні позитивного зарубіжного досвіду в галузі освіти і науки.

Програма “Еразмус Мундус” (*Erasmus Mundus*) — це освітня програма Європейського Союзу, спрямована на активізацію міжнародної співпраці та підвищення мобільності студентів, викладачів, науковців європейських університетів та вищих навчальних закладів третіх країн на всіх континентах. Бенефіціарами програми у сфері вищої освіти України є вищі навчальні заклади, студенти і викладачі, неурядові організації, студентські асоціації та ін. [11].

Програма “ТЕМПУС” (*TEMPUS, Trans-European Mobility Partnership Scheme for University Studies*) — одна із програм Європейського Співтовариства, що розроблена для надання допомоги соціально-економічним перетворенням у країнах-партнерах [12]. Бенефіціарами виступають вищі навчальні заклади, неурядові організації, органи державної влади.

Основними завданнями діяльності Програми “Жан Моне” — *Розуміння Європейської інтеграції (Jean Monnet Programme — Understanding European Integration)* є стимулювання навчання, досліджень та аналітичної діяльності у сфері вивчення Європейської інтеграції; підтримка існування відповідного рівня інститутів та асоціацій, що зосереджують свою діяльність на питаннях, пов’язаних з Європейською інтеграцією, а також на освіті й навчанні з питань Європейської перспективи. З 2014 року програма Жан Моне інтегрувалась в “Еразмус+”: *Напрямок Жан Моне*. Метою програми є сприяти досконалості євроінтеграційних студій у вищій освіті. Цільову аудиторію здебільшого складають вищі навчальні заклади, громадські організації, наукові установи, об’єднання науковців та викладачів, які спеціалізуються на вивченні євроінтеграційних процесів та ін. [13].

Програма “Молодь у дії” (*Youth in Action Programme*) — це програма Європейської Спільноти, яка надає можливості міжнародної співпраці для молоді країн Європи, у тому числі й України. За підтримки Програми “Молодь в дії” молоді люди з України у співпраці з партнерами з інших країн можуть брати участь у молодіжних обмінах та міжнародній волонтерській діяльності. Молодіжні лідери, працівники організацій та інституцій, які працюють з молоддю, мають можливість підвищувати свій професійний рівень на тренінгах та інших заходах, спрямованих на налагодження партнерства, підвищення якості реалізованих проектів та поглиблення своїх знань у різних сферах молодіжної роботи. За підтримки Програми “Молодь у дії” молоді люди з України у співпраці з партнерами з інших країн можуть брати участь у молодіжних обмінах та міжнародній волонтерській діяльності. Молодіжні лідери, працівники організацій та інституцій, які працюють з молоддю, мають можливість підвищувати свій професійний рівень на тренінгах та інших заходах [14].

У березні 2015 року Україна стала асоційованим учасником однієї з найбільших програм Європейського Союзу з досліджень та інновацій “Горизонт 2020”, яка відкриває широкі можливості для українських вчених та можливості для популяризації нашої держави у світовому науковому співтоваристві. Загальний бюджет цієї програми Європейського Союзу складає приблизно 70 млрд. євро. Програма діє з 2014 до 2020 року і має на меті зміцнення конкурентоспроможності Європи у глобальному вимірі, її економічне зростання та створення робочих місць [15].

Державна політика у сфері вищої освіти змінюється під впливом глобалізації, євроінтеграції та інших як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Погляди на освіту та вимоги до її змісту вимагають модернізації освітньої сфери в Україні. Це повною мірою стосується системи державного управління у сфері вищої освіти.

Україна активно співпрацює у напрямі міжнародного партнерства з Європейським Союзом, зокрема у галузі вищої освіти. Формою такої співпраці є, зокрема, міжнародні програми. Основною метою цих програм є підвищення мобільності, проведення досліджень у сфері вищої освіти в контексті вивчення європейської інтеграції. Участь у міжнародних освітніх програмах сприяє підвищенню якості вищої освіти, міжнародному діалогу та стиранню кордонів. Кожна міжнародна програма має свою мету, цільову аудиторію, умови і терміни.

Освічене українське суспільство є запорукою економічного процвітання нашої держави та соціального добробуту населення. Тому держава, у свою чергу, повинна забезпечити доступ до якісної освіти, забезпечити мобільність студентів і викладачів як всередині країни, так і закордон, визнання українських дипломів про вищу освіту на міжнародній арені, широкую участь України у міжнародних програмах та проектах з метою обміну кращим досвідом, конкурентоспроможності українців на європейському та світовому ринку праці та підвищення соціально-економічного життя населення України. Перспективи подальших досліджень полягатимуть у детальнішому аналізі міжнародних освітніх програм та проектів, який буде зроблено в окремій статті.

Список використаних джерел

1. Державна політика [Текст] : підруч. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. — К. : НАДУ, 2014. — 448 с.
2. Тертичка, В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні [Текст] / В. Тертичка. — К. : Основи, 2002. — 750 с.
3. Беляков, С. А. Образовательная политика и управление образованием [Электронный ресурс] / С. А. Беляков // Стратегия развития системы образования ; Федеральный образовательный портал “Экономика, социология, менеджмент”. — URL : <http://ecsocman.hse.ru/data/2010/04/24/1213375807/2008-6-2.pdf>.
4. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект [Текст] : навч.-наук. вид. / Н. Г. Протасова, В. І. Луговий, Ю. О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н. Г. Протасової. — К. ; Львів : НАДУ, 2012. — 456 с.

5. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України : постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-p>.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
8. Таланова, Ж. В. Докторська підготовка у світі та Україні [Текст] : монограф. / Ж. В. Таланова. — К. : Міленіум, 2010. — 476 с.
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
10. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13.12.1991 р. № 1977-XII [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. Законодавство України. — URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
11. Другий етап програми Еразмус Мундус II (2009–2013) [Електронний ресурс] / Національний Темпус офіс в Україні. — URL : <http://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/erazmus-mundus-2009-2013.html>.
12. ТЕМПУС/ТАСІС — Програма обміну студентами університетів Європи [Електронний ресурс] / Європейський простір. Портал проєвропейського громадянського суспільства України. — URL : <http://eu.prostir.ua/catalogue/961.html>.
13. Інформаційно-аналітичний матеріал про основні європейські програми та ініціативи у сфері освіти і навчання, що мають міжнародний вимір [Електронний ресурс] / Міністерство молоді та спорту України. — URL : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/7336>.
14. Програма “Молодь в дії” [Електронний ресурс] / Молодь в дії. — URL : <http://yia.org.ua>.
15. Горизонт 2020 — Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій [Електронний ресурс] / NIP/Ukraine. — URL : http://www.fp7-ncp.kiev.ua/assets/Horizont_2020/HORIZON-20201.pdf.

*Рекомендовано до друку кафедрою управління освітою
Національної академії державного управління при Президентові України
(протокол № 5 від 10 листопада 2015 року)*

Надійшла до редакції 12.11.2015

Галицкая Н. В. Отдельные аспекты государственной политики в сфере высшего образования Украины

Проанализирован процесс формирования и реализации государственной политики в сфере образования. Раскрыто содержание понятия “государственная политика” в сфере образования, определены направления её развития в современных условиях. Также определены базовые нормативно-правовые документы, которые регулируют основные аспекты государственной политики Украины в сфере образования и науки. Проанализированы особенности формирования государственной политики в сфере высшего образования. Определено влияние глобализации и европейской интеграции на формирование государственной политики в сфере высшего образования Украины. Проанализирован такой важный аспект реализации государственной политики в сфере высшего образования, как международная деятельность и выделены международные программы в сфере высшего образования, в которых участвует Украина. Определено, что присоединение Украины к Болонскому процессу стало толчком к вхождению Украины в европейское пространство высшего образования, реформированию системы высшего образования в Украине, в частности, способствовало внедрению в сферу высшего образования европейской кредитной трансферно-накопительной системы, академической мобильности, конкурентоспособности между высшими учебными заведениями, смене программ подготовки студентов и ученых и т.п.

Ключевые слова: государственная политика, государственная политика в сфере образования, высшее образование, наука, международная программа.

Halytska, N. V. Some Aspects of State Policy in the Field of Higher Education Ukraine

The process of developing and enforcing public policy in the area of education is analyzed. The notion “public policy” in the area of education is represented, directions for the development of it under the present conditions are determined. Essential legal documents which regulate main aspects of public policy in the area of education and science are determined. The author analyzes peculiarities of developing the public policy in the area of higher education of Ukraine. The impact of globalization and European integration on developing the public policy in the area of Ukrainian higher education is determined. International activity as a key aspect of enforcing the public policy in the area of higher education is analyzed, international programs in the area of higher education in which Ukraine participates is emphasized. It is determined that joining Bologna process by Ukraine became a momentum for entering European Space of Higher Education, reforming the system of higher education in Ukraine, in particular, contributed implementation of the European Credit Transfer system in higher education, academic mobility, competitiveness amid higher educational institutions, changes in students and scholars training programs etc.

Keywords: public policy, public policy in the area of education, higher education, science, international program.

